

**ЖАС ҒАЛЫМДАР ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS**

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.01.07

ӘӨЖ/УДК/ UDC: 9(93)

<https://doi.org/10.51889/2959-6017.2026.90.3.033>

А.Дүйсенбайқызы

*PhD-докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан, e-mail: aitolkynduisenbaikyzy@gmail.com*

**ЖОҒАРЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ТАРИХ МҰҒАЛІМДЕРІН
КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ПРОЦЕСІ (АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰПУ МЫСАЛЫНДА)**

Аңдатпа

Мақалада жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде тарих мұғалімдерін кәсіби даярлау процесінің тарихы, даму кезеңдері мен ерекшеліктері қарастырылады. Зерттеу нысаны ретінде Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіндегі болашақ тарих мұғалімдерін даярлау тәжірибесі алынды. Жұмыста педагогикалық білім берудің мазмұны, болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру тетіктері және тарихи білімді оқытудағы әдістемелік дайындық мәселелері талданады. Сонымен қатар тарих пәні мұғалімдерін даярлаудағы теориялық және практикалық дайындықтың өзара байланысы, оқу жоспарлары мен білім беру бағдарламаларының мазмұны қарастырылады. Зерттеу барысында жоғары оқу орнындағы кәсіби даярлық жүйесінің негізгі компоненттері – теориялық білім, педагогикалық тәжірибе, ғылыми-зерттеу жұмыстары және әдістемелік дайындық екендігі анықталды. Университет қабырғасында студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда тарихи білімнің ғылыми негіздерімен қатар, заманауи педагогикалық технологияларды меңгеру, сыни ойлау, зерттеушілік дағдыларды дамыту маңызды рөл атқарады.

Мақалада тарих мұғалімдерінің кәсіби қалыптасуына ықпал ететін негізгі факторлар сипатталады. Сонымен бірге жоғары педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіру, болашақ тарих мұғалімдерінің кәсіби даярлығын арттыру бағыттары ұсынылады. Зерттеу нәтижелері жоғары педагогикалық оқу орындарында тарих мұғалімдерін даярлау мазмұнын жетілдіруге және педагогикалық білім беру жүйесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: тарих, педагогика, ЖОО, педагог кадрлар, кәсіби, жоғары білім беру, құзыреттілік, тәжірибе.

Дүйсенбайқызы А.

*PhD-докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан, e-mail: aitolkynduisenbaikyzy@gmail.com*

**ПРОЦЕСС ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИСТОРИИ
В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
(НА ПРИМЕРЕ КАЗНПУ ИМЕНИ АБАЯ)**

Аннотация

В статье рассматривается история, этапы развития и особенности процесса профессиональной подготовки учителей истории в системе высшего педагогического образования. Объектом исследования стал опыт подготовки будущих учителей истории в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая. В работе анализируется содержание педагогического

образования, механизмы формирования профессиональных компетенций будущих учителей и вопросы методической подготовки в преподавании исторических знаний. Кроме того, рассматривается взаимосвязь теоретической и практической подготовки в обучении учителей истории, содержание учебных планов и образовательных программ. В ходе исследования было установлено, что основными компонентами системы профессиональной подготовки в высшем учебном заведении являются теоретические знания, педагогический опыт, научно-исследовательская работа и методическая подготовка. Помимо научных основ исторических знаний, важную роль в формировании профессиональной компетентности студентов в университете играют развитие современных педагогических технологий, критического мышления и исследовательских навыков. В статье описаны основные факторы, способствующие профессиональному формированию учителей истории. Одновременно предлагаются направления совершенствования системы высшего педагогического образования и повышения квалификации будущих учителей истории. Результаты исследования позволят улучшить содержание подготовки учителей истории в высших педагогических учебных заведениях и повысить эффективность системы педагогического образования.

Ключевые слова: история, педагогика, университеты, преподавательский состав, профессиональный, высшее образование, компетентность, опыт.

Duisenbaikyzy A.

*PhD Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: aitolkynduisenbaikyzy@gmail.com*

THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF HISTORY TEACHERS IN THE SYSTEM OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY)

Abstract

The article considers the history, stages of development and features of the process of professional training of history teachers in the system of higher pedagogical education. The object of the study was the experience of training future history teachers at the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. The work analyzes the content of pedagogical education, mechanisms for forming professional competencies of future teachers, and methodological training issues in teaching historical knowledge. In addition, the interrelationship of theoretical and practical training in the training of history teachers, the content of curricula and educational programs are considered. During the study, it was determined that the main components of the professional training system in a higher educational institution are theoretical knowledge, pedagogical experience, research work, and methodological training. In addition to the scientific foundations of historical knowledge, the development of modern pedagogical technologies, critical thinking, and research skills play an important role in the formation of students' professional competence within the university. The article describes the main factors contributing to the professional formation of history teachers. At the same time, directions for improving the system of higher pedagogical education and increasing the professional training of future history teachers are proposed. The results of the study will allow us to improve the content of history teacher training in higher pedagogical educational institutions and increase the effectiveness of the pedagogical education system.

Keywords: history, pedagogy, universities, teaching staff, professional, higher education, competence, experience.

Кіріспе. Кез келген мемлекет пен қоғамның тарихи дамуында халық ағарту ісі мен педагог кадрларды даярлау мәселесі ерекше стратегиялық маңызға ие болып келеді. Себебі білім беру жүйесінің сапасы елдің интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыруда, ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды сақтауда, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Осы тұрғыдан алғанда білім беру жүйесі қоғамның өркениеттік деңгейін айқындайтын негізгі көрсеткіштердің бірі ретінде қарастырылады. Тарихи тәжірибе көрсеткендей, қоғам дамуының әр кезеңінде білім беру мазмұны мен оны жүзеге асыратын педагог кадрлардың кәсіби даярлығы уақыт талабына сәйкес жаңартылып, жетілдіріліп отырған.

Жоғары білім беру жүйесін жетілдіру мен оның мазмұнын жаңғыртудың маңызды бағыттарының бірі – мамандарды кәсіби даярлау үдерісін ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан негіздеу болып табылады. XX ғасырдан бастап педагог кадрларды даярлау жүйесі құрылымдық, мазмұндық және ұйымдастырушылық тұрғыдан елеулі өзгерістерге ұшырады.

Кеңестік кезеңде қалыптасқан пәндік-бағдарлы мамандар даярлау жүйесі ұзақ уақыт бойы білім беру саласының негізгі моделі ретінде қызмет атқарды. Бұл жүйеде болашақ мұғалімдердің белгілі бір пән бойынша терең теориялық білім алуына басымдық берілді. Алайда уақыт өте келе қоғамның әлеуметтік сұраныстары мен білім беру саласындағы жаһандық өзгерістер педагог кадрларды даярлау жүйесін қайта қарастыруды талап етті. Нәтижесінде тәуелсіздік кезеңінде ұлттық білім беру жүйесі халықаралық білім беру кеңістігіне кірігу үдерісімен қатар жаңартылып, білім беру мазмұны жаңа талаптарға сәйкес жетілдіріле бастады. Осы тұрғыдан алғанда тарих пәні мұғалімдерін даярлау мәселесі ерекше маңызға ие. Себебі тарих пәні жас ұрпақтың ұлттық тарихи санасын қалыптастыруда, тарихи жадты сақтауда және азаматтық-патриоттық құндылықтарды орнықтыруда маңызды қызмет атқарады. Тарихты оқыту арқылы қоғамның өткен тәжірибесі сараланып, ұлттық бірегейлік пен тарихи сабақтастық мәселелері айқындалады. Сондықтан тарих пәні мұғалімдерін даярлау үдерісі тек педагогикалық білім берумен ғана шектелмей, болашақ мамандардың ғылыми-тарихи ойлау қабілетін дамытуға, тарихи деректерді сыни тұрғыдан талдай алу дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Қазақстан Республикасында мұғалім кадрларын даярлау жүйесі әр тарихи кезеңде өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. Ресей империясы кезеңінде педагог кадрларды даярлау жүйесі негізінен мұғалімдер семинариялары арқылы жүзеге асырылды. Алайда бұл жүйеде бірқатар құрылымдық және мазмұндық мәселелер орын алды. Атап айтқанда, мұғалімдер семинарияларына дайындық деңгейі төмен талапкерлердің қабылдануы, оқу бағдарламаларында аймақтық ерекшеліктердің жеткілікті дәрежеде ескерілмеуі, мұғалімдердің материалдық жағдайының төмендігі салдарынан олардың басқа қызмет салаларына ауысуы, сондай-ақ оқу орнын тәмамдаған түлектердің ауылдық жерлерде қызмет атқарудан бас тартып, қалалық аймақтарда қалуға ұмтылуы сияқты мәселелер кеңінен байқалды. Бұл жағдайлар педагог кадрлар тапшылығының сақталуына және білім беру жүйесінің тиімділігіне кері әсерін тигізді.

Мұғалімдер семинариялары Ресей империясының Халық ағарту министрлігінің қарамағында болып, олардың қызметі мемлекеттік білім беру саясатының аясында ұйымдастырылды. Аталған оқу орындарын қаржыландыру мемлекеттік қазына және жергілікті басқару органдарының қаражат көздері есебінен жүзеге асырылды. Бұл өз кезегінде мұғалімдер даярлау жүйесінің орталықтандырылған сипатта дамуына ықпал етті [1, 715-б.].

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында педагог кадрларды сапалы даярлау мәселесі ерекше ғылыми және практикалық маңызға ие болып отыр. Жаһандану үдерісі, білім беру кеңістігінің кеңеюі, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және білім беру мазмұнының жаңаруы педагог кадрларды даярлау жүйесіне жаңа талаптар қояды. Осы тұрғыдан алғанда болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру, олардың ғылыми-теориялық даярлығын жетілдіру және педагогикалық қызметке бейімдеу мәселелері қазіргі жоғары білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып саналады. Осы тұрғыдан алғанда XX ғасырдағы Қазақстандағы жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде тарих мұғалімдерін

кәсіби даярлау үдерісінің қалыптасуы мен даму тәжірибесін ғылыми тұрғыдан зерттеу ерекше өзектілікке ие.

Кеңестік кезеңде мұғалімдер даярлау жүйесі педагогикалық институттар мен университеттердің тарих факультеттері арқылы жүзеге асырылып, олардың оқу бағдарламалары бірыңғай мемлекеттік стандарттар негізінде қалыптастырылды.

XX ғасырдың 30–50-жылдарында Қазақстанда педагогикалық жоғары оқу орындарының желісі қалыптаса бастады. Бұл кезеңде педагогикалық институттарда тарих пәні мұғалімдерін даярлау ісі жүйелі түрде жүргізіліп, оқу бағдарламаларына жалпы тарих, КСРО тарихы, Қазақстан тарихы, археология, этнография, тарихты оқыту әдістемесі сияқты пәндер енгізілді. Сонымен қатар болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығында педагогикалық практика маңызды орын алды. Педагогикалық практика арқылы студенттер мектеп жағдайында сабақ жүргізу, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыру және оқушылардың тарихи білімін қалыптастыру дағдыларын меңгерді.

1960–1980-жылдары жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде белгілі бір дәрежеде тұрақтылық қалыптасып, тарих пәні мұғалімдерін даярлау ісі мазмұндық және әдістемелік тұрғыдан жетілдіріле түсті. Бұл кезеңде тарих ғылымының дамуы, мектеп бағдарламаларының жаңартылуы педагогикалық жоғары оқу орындарындағы оқу бағдарламаларының мазмұнына да әсер етті. Сонымен қатар тарихты оқыту әдістемесіне қатысты ғылыми зерттеулер жүргізіліп, тарих пәнін оқытудың дидактикалық негіздері қалыптасты. Осылайша XX ғасырдағы Қазақстандағы тарих пәні мұғалімдерін даярлау тәжірибесін зерттеу қазіргі педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруде маңызды ғылыми-әдіснамалық негіз бола алады. Өйткені тарихи тәжірибені талдау арқылы педагог кадрларды даярлау жүйесінің эволюциясын анықтап, оның тиімді және әлсіз тұстарын саралауға мүмкіндік туады. Бұл өз кезегінде қазіргі жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде тарих пәні мұғалімдерін даярлаудың мазмұнын жаңарту, әдістемелік негіздерін жетілдіру және ұлттық білім беру моделін дамыту бағытында маңызды ғылыми тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу жұмысында Қазақстандағы жоғары педагогикалық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен даму тарихына қатысты ғылыми еңбектер, диссертациялық зерттеулер, оқу-әдістемелік еңбектер және тарихи-танымдық басылымдар құрайды. Зерттеу барысында Қазақстандағы білім беру жүйесінің дамуы, педагог кадрларды даярлау мәселелері, тарихи білімнің қалыптасуы және тарих пәні мұғалімдерін кәсіби даярлау ерекшеліктері қарастырылған ғылыми еңбектер кеңінен пайдаланылды.

Қазақстандағы білім беру жүйесінің даму тарихы мен әлеуметтік-мәдени алғышарттарын талдауда К.К. Кунантаеваның [2] Қазақстандағы әйелдер білімінің дамуына арналған зерттеуінің ғылыми маңызы зор. Бұл еңбекте XX ғасырдың алғашқы жартысындағы білім беру жүйесіндегі әлеуметтік өзгерістер, соның ішінде педагогикалық кадрларды даярлау ісіндегі гендерлік ерекшеліктер қарастырылған. Сонымен қатар, Қазақстандағы жоғары білім мен ғылым саясатының қалыптасуы мәселелері Х.М. Әбжанов пен Ғ.Қ. Кенжебаевтың [3] еңбегінде жан-жақты талданған.

Қазақстандағы педагогикалық теорияның қалыптасу тарихы мен даму бағыттары А.Н. Ильясованың зерттеуінде кеңінен қарастырылып, педагогикалық білім беру жүйесінің теориялық негіздері айқындалған [4]. Ал Қ.Қ. Құнапинаның [5] еңбегінде Қазақстан ғылымының даму тарихына қатысты мәселелер талданып, ғылыми кадрларды даярлау мен ғылым жүйесінің қалыптасуы туралы маңызды мәліметтер берілген.

Педагогикалық және мәдениет саласының мамандарын даярлау тәжірибесін зерттеуде С.Х. Байдильдинаның [6] және Г.К. Балахметованың [7] еңбектері пайдаланылды. Бұл зерттеулерде Қазақстандағы педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінің тарихи аспектілері мен институционалдық дамуы қарастырылған. Сонымен қатар, мектептегі тарихи білім беру мазмұны мен әдістемелік негіздерін талдауда Т.Т. Тұрлығұлдың еңбегі маңызды дереккөз ретінде қолданылды [8].

Қазақстандағы тарихи білімнің қалыптасуы мен даму үдерісін зерттеуде Б.Т. Берлібаевтың [9] ғылыми еңбегі маңызды орын алады. Автордың зерттеуінде 1920-2000 жылдар аралығындағы тарихи білім беру жүйесінің эволюциясы, тарихшы мамандарды даярлау ерекшеліктері мен ғылыми бағыттары талданған.

Зерттеу барысында қазіргі кезеңдегі болашақ тарих мұғалімдерін кәсіби даярлау мәселелерін Қырғыз Республикасы мысалында қарастыру мақсатында М.А. Мураталиеваның ғылыми мақаласы пайдаланылды [10]. Бұл еңбекте қазіргі білім беру жағдайында тарих пәні мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылған.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің даму тарихына қатысты «Абай университеті. 90 жылдық тарихынан» [11] және «Тарихтың тағылым айдыны» [12] атты ғылыми жинақтар зерттеудің маңызды дереккөздері ретінде қолданылды. 2024 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының педагогикалық кадрларын даярлау тарихын зерттеуде Г.К. Астеместің «ҚазПИ педагогикалық кадрларының тарихын зерделеу (1970–1991 жж.) контекстінде болашақ мұғалімдерді дайындауда цифрлық технологияларды енгізудің әдістемелік негіздері» атты PhD диссертациясы маңызды ғылыми дереккөздердің бірі болып табылады [13]. Зерттеу жұмысында 1970-1991 жылдар аралығындағы ҚазПИ-де педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінің тарихи тәжірибесі талданып, сол кезеңдегі оқу үдерісінің құрылымы, оқытушылар құрамының қалыптасуы және болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың мазмұны қарастырылған. Аталған еңбектерде университеттің қалыптасу кезеңдері, тарих факультетінің дамуы, профессорлық-оқытушылық құрамының қалыптасуы және тарихшы мамандарды даярлау тәжірибесі туралы құнды мәліметтер берілген.

Зерттеу барысында тарихи-ғылыми талдау, салыстырмалы-тарихи, жүйелік талдау, деректік талдау және хронологиялық әдістер қолданылды. Тарихи-ғылыми талдау әдісі арқылы жоғары педагогикалық білім беру жүйесінің қалыптасу кезеңдері анықталды. Салыстырмалы-тарихи әдіс Қазақстандағы педагогикалық кадрларды даярлау тәжірибесін әртүрлі кезеңдерде салыстыра қарастыруға мүмкіндік берді. Жүйелік талдау әдісі жоғары педагогикалық білім беру жүйесіндегі тарих мұғалімдерін кәсіби даярлау процесін кешенді түрде қарастыруға жағдай жасады. Ал хронологиялық әдіс зерттеу барысында тарихи процестердің даму кезеңдерін жүйелеуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер. Еліміз тәуелсіздік алған кезеңнен бастап тарих пәні мұғалімдерін даярлау ұлттық көзқарас тұрғысынан жаңартыла бастады. Осыған байланысты жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ тарих мұғалімдерін даярлаудың теориялық-әдіснамалық негіздері мен практикалық бағыттары жаңа сапалық деңгейге көтерілді. Осы негізде ғылыми мақаланың мақсаты – XX-XXI ғасырлардағы Қазақстанның жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде тарих мұғалімдерін кәсіби даярлау үдерісінің мазмұндық, құрылымдық және әдіснамалық ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан талдау және оның тарихи эволюциясын айқындау деп анықталды.

Кез келген қоғамда педагогикалық оқу орындарының негізгі мақсаты – білімді, білікті мұғалім дайындауды мақсат тұтады. Кәсіби педагог мамандарын дайындау тарихында әлі күнге дейін маңызын жоғалтпаған сұрақ бар, ол – «кәсіби деңгейі жоғары мұғалімді қалай дайындауға болады?», -деген мәселе. Білім алушы шәкірттердің этноұлттық, этнодіни құрамы мен оқуға қабылдау жүйесінде ерекшеліктер болғанын атап өткен жөн. Осы тұрғыдан алғанда Ресей империясының өңірлік аймақтарда тарих мұғалімдерін дайындау тарихы мен тәжірибиесін талдау, білім беру жүйесі мен аймақтық ерекшелігі, мамандар әлеуеті, материалдық-техникалық базасы, оқу-тәрбие үрдісі мен мұғалім мамандарын даярлау механизмін зерттеу қазіргі күннің талабынан да өзекті. Әр түрлі кезеңдегі білім беру жүйесінің әлеуетін байланыстыратын және бұл үрдістің қалыптасу деңгейінің Отандық тарихнамада зерттелмегенін ескерсек, жұмыстың өзекті тақырыпты зерттеуге арналғандығын тағы да нақтылай түседі.

Қазақстандағы педагог кадрларды даярлаудың жетекші орталықтарының бірі – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті тарих мұғалімдерін даярлау ісінде үлкен

тәжірибесі бар білім ордасы. Университеттің көпжылдық тарихы, оқу-әдістемелік базасы мен ғылыми мектептері еліміздегі педагогикалық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуына елеулі үлес қосып келеді. 2018 жылы Абай университетінің 90-жылдық мерейтойына арналған кітаптың алғы сөзінде: «Алғашқы қазақ жоғары оқу орнын ұйымдастырушылардың түсінігінде ол жоғары білімді педагог кадрлар даярлайтын оқу орны болуымен қатар қоғамда ғылыми ізденістерді өрістететін ғылыми орталыққа айналуы тиіс еді» [4-б.], - деген сөзден жоғары және орта оқу орындары үшін оқулықтар мен педагог кадрлар қалыптастырушы білім ордасына айналу міндетін орындағаны белгілі. Осыған байланысты мақалада XX-XXI ғасырлардағы Қазақстанның жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде тарих мұғалімдерін кәсіби даярлау үдерісінің мазмұндық, құрылымдық және әдіснамалық ерекшеліктері Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (бұдан әрі – Абай атындағы ҚазҰПУ) тәжірибесі негізінде қарастырылады.

Аталған оқу орнының білім беру мен маман даярлаудағы қызметіне қатысты ғылыми-педагогикалық еңбектерге жасалған талдау негізінде бұл үдерісті 3 тарихи кезеңге бөліп сипаттаймыз:

1-кезең. Қалыптасу кезеңі (1928-1939 жж.). Бұл кезеңде Қазақстанда кәсіби педагог кадрларын даярлау жүйесінің негізі қаланды. 1928 жылы ҚазПИ-де тарих-экономика бөлімшесі ашылып, алғашқы студенттер қабылданды. 1931 жылы алғашқы 21 түлек даярланып шықты. Бұл кезеңде тарих мамандарына «орта мектеп мұғалімі» емес, техникумдар мен жұмысшы факультеттеріне арналған тарих-экономика пәнінің оқытушысы біліктілігі берілді. 1934 жылы институт құрылымында тарих-география факультеті ашылды. Осы кезеңде тарих мамандарын даярлаудың алғашқы оқу жоспарлары мен бағдарламалары қалыптасты.

2-кезең. Кеңестік идеологиялық білім беру жүйесі кезеңі (1940-1980 жж.). Бұл кезеңде тарих мұғалімдерін даярлау үдерісі тез қарқын алды. Оқу бағдарламаларына өзгерістер енгізіле бастады. 1950-1960 жылдары педагогикалық білім беру жүйесі кеңейіп, оқу мерзімі 5 жылға дейін ұзартылды. Институттың материалдық-техникалық базасы нығайып, профессор-оқытушылар құрамы қалыптасты. Тарих факультетінде «Қазақ КСР тарихы», «Жалпы тарих», «КСРО тарихы», «Тарих және қоғамтануды оқыту әдістемесі» кафедралары жұмыс істеп, болашақ тарих мұғалімдерін даярлау жүйесі тұрақты сипат алды.

3-кезең. Жаңару және ұлттық мазмұнның қалыптасу кезеңі (XX ғасырдың 90-жылдары). Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін тарих мұғалімдерін даярлау мазмұны түбегейлі өзгеріске ұшырады. Білім беру жүйесінде ұлттық тарихты оқытуға басымдық беріліп, жаңа оқу бағдарламалары мен әдістемелік бағыттар қалыптасты. Тарихшылардың ғылыми зерттеулері кеңейіп, болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған білім беру бағдарламалары енгізілді. Университет еліміздегі жетекші педагогикалық жоғары оқу орындарының бірі ретінде тарих мұғалімдерін даярлаудың ғылыми-әдістемелік орталығына айналды.

Талқылау. Кеңестік кезеңде тарих мұғалімдерін даярлау идеологиялық бағытта жүргізілді. Әзірленген оқу бағдарламалары, пәндер құрамы мен оқу мазмұны маркстік-лениндік теорияға негізделіп, КСРО тарихын басым оқытуға бағытталды. Оны бір мысалы ретінде Қазақстандағы педагог кадрларды даярлаудың жетекші орталықтарының бірі болған Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (бұрынғы Қазақ мемлекеттік университеті) 1920-1930 жылдар кезеңінде оқу бағдарламасына жасалған талдауда Х. Досмұхамедовтың пікірі ұсынылған. Онда: «... ең өзекті мәселенің бірі – қазақ тобының білім деңгейін қоғамтану ғылымдары арқылы, орыс-қазақ тілдерін бірдей меңгерту арқылы көтеруге болады», - деген тұжырымға келуі тегін емес-ті. Қазақтың тарихын студент жастарға дұрыс жеткізуді мақсат етті. Алайда қоғамтану пәндеріне бөлінген сағат көлемін орталық белгілеген мөлшерден асыруға болмайтын да еді [11, 41-б.].

Кеңестік кезеңдегі мектеп және жоғары білім беру жүйесіндегі оқу бағдарламасы тарих пәні бойынша қабылданбай, 1921 жылы «қоғамтану» курсы ретінде енгізілді. Бұл процесс 1930 жылдарға дейін жалғасты. Кейіннен тарихты оқыту әдістемесінде жаңа этап басталып, тарих

оқытылатын пәнге айналды. 1933 жылдың жазында тарих бойынша бағдарламалар шығарылса, 1939 жылы тарих жалпы және КСРО тарихы пәні бойынша бағдарламалар жаңартылды [8, 56-б.]. Бұл мәселеде Б.Т. Берлібаевтың ғылыми зерттеу жұмысында 1935 жылы Бүкілодақтық тарихшылар кеңесінде «ЖОО-ның студенттеріне, орта мектеп оқушыларына, аспиранттарға КСРО тарихы мен жалпы тарихтан дәріс берудегі оқу жоспарының үлгілік жобалары, тарихшылар даярлаудың құрылымдық ұстанымдары, ЖОО-ның ережелері, тарихтан сабақ берудің әдіс-тәсілдері т.б тарихи білімге қатысты мәселелер көтеріліп, оның шешімдері, шын мәнінде, КСРО тарағанша басшылыққа алынды», -деп нақтыланады. Алайда, 1959 жылғы 3-қазанда КСРО Министрлер Кеңесінің «Мектептерде тарихты оқытудағы кейбір өзгерістер туралы» қабылданған қаулысында одақтас республикалардың тарихын оқыту қажеттігі мен оның маңызы атап көрсетілді. Бірақ бәрібір, бұл қаулының шешімінің орындалу нәтижесінде де одақтас республикалар тарихына, оның ішінде Қазақстан тарихына да, КСРО тарихының жанынан берілген қосалқы «мәртебеден» басқа өзгеріс бола қойған жоқ болатын [9, 5-б.].

Соғысқа дейінгі жылдарда ҚазПИ профессор-оқытушылар құрамы мен ұжымының абырой-беделі асқақтай түсті. Институт орта мектептердің білікті мұғалімдерін даярлап шығара бастады, мамандар даярлаудың сапасы анағұрлым жақсарды, студент шәкірттерді оқытып-тәрбиелеудің салауатты, сапалы дәстүрі қалыптасты. Тіл мен әдебиет, тарихқа қоса жаратылыстану ғылымдары саласы бойынша да алғашқы зерттеулер жүргізілді. Сөйтіп, 1930-жылдардың аяқ кезінде тәжірибені жинақтауы, материалдық-техникалық базаның нығайтылуы, білікті ғылыми-педагогикалық кадрлар қатарының көбеюі жағынан ҚазПИ-дің оқу-ғылыми орталығы ретінде рөлі өлшеусіз өсті [12, 24-б.].

1928 жылы ҚазПИ-дің тарих-экономика бөлімшесіне 1928 жылы қыркүйек-қазан айынан бастап оқу қатарына студенттер қабылданып, оқу үдерісінде тарих пәнін жүргізу іске асырылады бастады. 1931 жылы 27 желтоқсанда тарих-экономика бөлімшесі өзінің алғашқы 21 студентін (18 ұл, 3 қыз) түлетіп ұшырды. Олар институтты 1931 жылы 27 желтоқсанда аяқтап, жоғары білім туралы куәліктерін 1932 жылы 15 тамызда алды. Сол кездегі тарих-экономика бөлімін бітіруші-лерге берілген біліктілік орта мектеп мұғалімі деңгейінде емес, техникум, училище, жұмысшы факультеттеріне арнайы дайындалған тарих-экономика пәнінің «оқытушысы» дәрежесінде берілгендігін ерекше атап өткеніміз абзал. Бұлар республиканың ағарту саласы үшін даярланған, ҚазМПИ-ден түлеп ұшып, өмірге жолдама алған тұңғыш тарихшы мамандар еді [12, 55-б.].

Кейіннен осы түлектердің арасынан республикаға еңбегі сіңген үздік ұстаз – С. Карпунин, осы оқу орнында түлектер арасынан оқытушылық қызмет атқарған тарихшылар – С. Бақшылов, Е.Ақылбеков, А. Баймурзин, Б. Аспандияров, сырттай оқитын бөлімнің директоры қызметін атқарған – Мұхтар Жанғалин сынды азаматтардың педагог мамандарды тәрбиелеп, оқытуға қосқан үлестері зор.

ҚазПИ-дің Тарих факультетінің жеке факультет ретінде қалыптасуы 1934 жылдан басталады. Жоғарыда жазылғандай тарих-экономика бөлімшесі 1934 жылға дейін педагогикалық институттың құрамындағы бөлімше еді. Кейіннен ҚазМПИ директоры Ш.Х. Сакаевтың 1934 жылғы 22 қыркүйектегі №137 бұйрығы негізінде тарих-география факультеті ретінде құрылды және алғашқы деканы болып Сандар Жағыпарұлы Асфендияров тағайындалды [12, 57-б.]. Осы кезден бастап жаңадан ашылған факультетте тарих мамандарын даярлаудың жаңа оқу жоспары мен бағдарламасын әзірлеудің жұмыс тобы құрылды және оның С. Асфендияров басқарды.

1934-1935 оқу жылында факультетте барлығы 3 курс, әрбір курс 1 топтан құрылды. Студенттер факультет құрамындағы тарих және география сынды 2 бөлімшеде оқыған. Соның ішінде тарих бөлімшесінде 1 курста – 22, 2 курста – 16, 3 курста – 13 студент, барлығы 51 студент білім алды. Бұл студенттердің білім алуы бойынша аз сандық көрсеткіш еді.

1934-1935 оқу жылынан бастап осы жағдайды ескере отырып, оқытуды 4 жылдық мерзімге ауыстырды. Студент санының азаюына қатысты мәселелерді шешу мақсатында факультет деканы Х.М. Әділгереев оқытушы-профессорлардан құралған арнайы топ ұйымдастырып,

республиканың басқа да қала мектептеріне кәсіби бағдар жұмыстарын жүргізу мақсатында іссапарға жіберілді. Жаңа оқу жылында тарих факультетінің 1-курсына 30 студент, оның ішінде 29 ұл, 1 қыз оқуға қабылданды.

1935 жылдан бастап тарих факультеті өз алдына жеке факультет болып қайта құрылды. 1937-1938 оқу жылында факультет тарихындағы айтулы жылдардың бірі ретінде алғаш рет 16 түлегін ұядан ұшырды [12, 61-б.].

1948 жылы институттың 20 жылдық мерейтойы тойланған айтулы жылдардың бірі болып саналды. Мерейтой қарсаңында тарих факультетінің 34 түлегі (15 ұл, 19 қыз) оқуды аяқтап, қолдарына жоғары білім туралы дипломдарын алды [12, 72-б.].

XX ғасырдың 50-жылдары Қазақ КСР халық ағарту жүйесінің дамуында жаңа кезең басталды. Мұғалім кадрларын даярлау ісінің эволюциясы, атап айтқанда екі жылдық оқу мерзімі бар мұғалімдер институттарының толыққанды оқу бағдарламасы жүзеге асырылатын педагогикалық жоғары оқу орындары мәртебесіне көтерілу үдерісі қарқынды жүргізілді.

Қазақ КСР мектептері үшін педагог кадрларын даярлаған жоғары оқу орындары қызметінің жаңа кезеңі оқу үдерісінде ғана емес, саяси-идеологиялық бағытта да тиісті өзгерістер енгізуді талап етті. Педагог кадрлар даярлайтын оқу орындарының материалдық-техникалық базасы, оқу-әдістемелік және мәдени-ағартушылық қызметі, сондай-ақ профессор-оқытушылар құрамының біліктілік деңгейі біртіндеп көтеріле бастады.

1953-1954 оқу жылында тарих факультетінде 34 студент (32 ұл, 2 қыз) оқуды аяқтап, тарихшы мамандығын алды. Бұл кезде оқытушылар құрамы доцент А.В. Муротовский, аға оқытушылар Т.Ә. Көшкінбаева, Б.Ш. Шымырбаева тәрізді жас мамандармен толықты.

1930-1950 жылдар аралығында тарих факультетіндегі студенттер саны мен олардың гендерлік құрамы әртүрлі өзгерістерге ұшырады. Төмендегі кестеде тарих факультетінің студенттер құрамына қатысты мәліметтер ұсынылған.

Кесте 1 – Тарих факультетінің түлектеріне қатысты мәлімет

Жыл	Студент саны	Өзгеріс
1931	21	Бастапқы кезең
1934–1935	51	+30 студент (айтарлықтай өсім)
1937–1938	16 түлек	Бітірушілер саны аз
1948	34 түлек	Соғыстан кейінгі кезеңде өсу
1953–1954	34 түлек	Тұрақты деңгей сақталған

1930-жылдардың басында факультет енді ғана қалыптасу кезеңін бастан өткеріп, студенттер саны салыстырмалы түрде аз болды. 1931 жылы алғашқы түлектер саны 21 студентті құраса, олардың басым көпшілігі ер студенттер болды (85,7%). 1934–1935 оқу жылында факультеттегі студенттер саны 51-ге жетіп, айтарлықтай өсім байқалды. Бұл кезеңде жоғары білім жүйесінде ер студенттердің үлесі өте жоғары болды. Ал 1948 жылы жағдай біршама өзгеріп, тарих факультетін тәмамдаған 34 түлектің ішінде қыз студенттердің үлесі 55,9%-ға жетіп, ер студенттерден жоғары болды. Бұл соғыстан кейінгі кезеңде әйелдердің жоғары білім алу мүмкіндіктерінің кеңейгенін көрсетеді. Алайда 1953–1954 оқу жылында гендерлік құрылым қайтадан өзгеріп, ер студенттердің үлесі 94,1%-ға дейін өсті. Жалпы алғанда, 1930–1950 жылдар аралығында факультеттегі студенттер саны біртіндеп өсті. Дегенмен, 1953-1954 оқу жылында қайтадан ер студенттердің үлесі 94,1%-ға дейін өсіп, факультеттегі гендерлік құрамның тұрақсыз динамикасын көрсетеді. Жалпы алғанда, зерттеліп отырған кезеңде студенттер санының біртіндеп артуы және 1940-жылдардың соңында тұрақты деңгейге жетуі тарих факультетінің институционалдық тұрғыдан қалыптасу процесін айқындайды.

1940 жылдың аяғы мен 1950 жылдың алғашқы жартысы республикада саяси қуғын-сүргіннің жанданған кезі еді. Енді адамдар саяси себеппен ғана емес, өздерінің еңбектері үшін де

жауапкершілікке тартылды. Осындай саяси қуғын-сүргін жылдарында өз ұстанымынан таймағаны үшін 1951 жылы «КСРО тарихы» кафедрасының меңгерушісі Х.М. Әділгереев Шымкент қаласына жер аударылып, «Шымкент мұғалімдер институтында» доцент, Марксизм-ленинизм кешкі институтының тарих кафедрасы меңгерушілігін арқарды [12, 71-б.].

Х. Әділгереев – қоғам өмірінің барлық салалары үшін тарихшы мамандар даярлап, жоғары мектеп ісін ұйымдастыруға зор үлес қоса білген тарихи тұлғаның бірі. 1934 жылы 17 қазанда «тарих-география» факультетін басқару тізгінін қолына алысымен тарихи білім беру ісіне ұйытқы бола жүріп, тарих факультетін аяғынан тік тұрғызуға бар күшін салды.

Х.М. Әділгереев 1934-1939 жылдары тарих факультетінде декан болумен қатар, 1937 жылы 1 желтоқсанда құрылған «КСРО тарихы» кафедрасына алғаш меңгеруші болып тағайындалып (бұйрық №1-278, 01.12.1937), тарих факультетімен қоса «КСРО тарихы» кафедрасын да қатар басқарды [14, 220-п.].

Оның ұстаздық қызметі барысында Абай атындағы Қазақ педагогика институтында өмірінің соңына дейін тарихи білім беру ісінде лекторлық шеберлікпен танылып, ғылыми кадрлар даярлау жолында академик Ақай Нүсіпбеков, тарих ғылымының докторы, профессорлар Тәжен Елеуов, Ғазиз Әбішев және Нығметолла Киікбаев тәрізді болашақ қазақ тарихының білгірлерін жетелеп, ғылым кеңістігіне шығара білудегі еңбегі зор [15, 55-б.].

1959-1960 оқу жылы оқу бағдарламаларын қайта даярлау, жаңа профильді мамандықтарды ашу басымдықтарын, өндірістік, педагогикалық тәжірибе және т.б. шаруаларды талқылаумен басталды. Осы жылдары республикада педагогикалық кадрларды даярлайтын Алматы мемлекеттік педагогикалық институтында жаңа мамандықтар ашылып, оқу мерзімі 5 жылға ұзартылды [11, 91-б.].

1950 жылдардың соңында Алматы мемлекеттік педагогикалық институтында кадрлар даярлау үш факультетте жүзеге асырылды. Тарих-филология факультетінде – 6, физика-математика факультетінде – 3, жаратылыстану-география факультетінде – 5 кафедра жұмыс істеді. Осы факультеттердегі студент контингенті келесідей болды: Тарих-филология факультетінде – 760, физика-математика факультетінде – 669, жаратылыстану-география факультетінде – 671 [11, 91-б.].

1959-1960 оқу жылында «Жалпы тарих» және «КСРО халықтарының тарихы», сонымен қатар жалпы институттық «КОКП тарихы» кафедрасы жұмыс істеді. Осы жылғы профессор-оқытушылар құрамын кафедраларға шағатын болсақ: «Жалпы тарих» кафедрасында – 9, оның ішінде 6 ғылым кандидаты, 3 аға оқытушы, ал «КОКП халықтарының тарихы» кафедрасында – 11, оның ішінде 4 ғылым кандидаты, 7 аға оқытушы, «КОКП тарихы» кафедрасында – 8 ғылым кандидаты, 4 аға оқытушы, 3 ассистент барлығы – 15 оқытушы жұмыс істеген. Жалпы 3 кафедра бойынша оқытушылар саны – 35. Бұл кезде «Жалпы тарих» кафедрасының меңгерушісі т.ғ.к., доцент А.Ахметжанов, «КСРО халықтарының тарихы» кафедрасын т.ғ.к., доцент А.И. Кузнецов, «КОКП тарихы» кафедрасын т.ғ.к., доцент Ф.П. Рыбаков басқарды [12, 76-б.].

1961-1962 жылдары Алматы мемлекеттік педагогикалық институты 550 орынға студент қабылдау керек болған, бірақ 1072 студент құжат тапсырды. Оның ішінде тарих мамандығына 100 студент қабылданды [11, 91-б.].

1970-жылдары ҚазПИ-дің тарих факультетінің түлектерінің (тарихшы студенттер) көпшілігі республиканың түкпір-түкпірінде оқу-тәрбие жұмыстарының төрінен, әкімшілік істердің биігінен көрініп, мектеп директорлаығынан бастап, ректор дәрежесіне дейінгі, тіпті президент әкімшілік істерін ұйымдастырушы ұстаз-ғалымдар ретінде өздерін көпшілікке байқатып отырды.

ҚазПИ-дің 1973 жылғы түлегі Ж.Қ. Қасымбаевқа университеттің ректоры Қ.А. Қасымовтың кезінде жан-жақты қолдау көрсетілді. Ол 1982 жылы Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі ретінде 2004 жылға дейін қызмет етіп, ел тарихының гүлденуіне өлшеусіз қызмет етті. Студенттерге дәріс берудің майталманы Ж.Қ. Қасымбаев – Қазақстандағы барлық жоғары оқу орындарының студенттері үшін Е.Бекмахановтан кейін үлгілік бағдарлама шығарып,

тәуелсіздігін алған еркін елдің ұлттық тарихын оқытудың жолын қалыптастырған әдіскердің-ұстаздардың бірі [12, 35-б.].

1980 жылдары тарих факультетінде «Қазақ КСР тарихы», «Жалпы тарих», «КСРО тарихы», «Тарих және қоғамтануды оқыту әдістемесі» тәрізді 4 кафедра жұмыс істеді. Осы кезеңде тарих факультетіндегі оқу үрдісі мен оқу-әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыруда барлық кафедраның алдына қойылған негізгі міндет: болашақ тарихшы мамандарды даярлаудың сапасын арттыру мәселесі. Осы мақсатта оқытушы-профессорлар құрамының оқу пәндерін жүргізудегі, студент-тердің өзіндік және саяси-тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудағы, арнайы курстар мен семинарлар, дипломдық және курстық жұмыстарға қатысты мәселелерді талқылау күн тәртібіндегі басты міндетке айналды.

КСРО Ағарту министрлігінің 1982 жылғы 22 қазандағы №32 нұсқауының негізінде барлық кафедралардың жұмыс жоспары мен оқу бағдарламасына өзгертулер енгізілді. Осы кезеңде «Жалпы тарих» кафедрасы бойынша

1980 жылдары тарих факультетінде қайта құрудың жаңа бастамалары мен нақты қадамдары жасалды. Тарихи білім берудегі қиын міндеттер мен жастарды тәрбиелеудегі күрделі мәселелер факультет ұстаздары тарапынан өз шешімін тауып отырды. Осы мақсатта факультет студенттеріне дәріс жүргізуге және оқытушылар мен аспиранттарға ғылыми-әдістемелік көмек көрсету үшін орталықтағы жоғары оқу орындарынан білікті ғалымдар мен жетекші мамандар шақырылды.

Жоғары оқу орнындағы мұғалім даярлау мазмұнында іргелі даярлыққа ерекше мән беріледі [10, 167-б.]. Аталған қағидатты жүзеге асыру оқу пәндерінің мазмұнында ғылыми-әдіснамалық тұрғыдан негізделген ұзақ мерзімді әрі инвариантты базалық білімдер жүйесін айқындауды көздейді.

Жоғарыда біз қарастырған жоғары оқу орындары Қазақ КСР халық ағарту жүйесіндегі жетекші білім мекемелері ретінде тарих мамандарын даярлауға өлшеусіз үлес қосты. Оқу орындарының түлектері институттарда, ғылыми-зерттеу мекемелерінде және орта білім беру жүйесінің кадр тапшылығын азайтуға ықпал етті.

Қорытынды. 1920 жылдан бүгінгі күнге дейін еліміздегі тарихи білім беру жүйесі ғылыми тұрғыдан айқындалып, мазмұны жағынан жетіліп, даму бағыты нақтыланды. Ұлттық тарихи білімді дербес пән ретінде қалыптастыру, оны оқытудың тиімді жолдарын айқындау және жаңа әдіс-тәсілдерді енгізу бағытында жүйелі жұмыстар жүргізілді. Типтік оқу бағдарламалары мен оқу құралдары әзірленіп, білім беру үдерісіне енгізілді. Сонымен қатар, тарихи білімді инновациялық тұрғыдан жетілдіру мәселесін қарастырғанда, кеңестік кезеңде жинақталған практикалық тәжірибенің де маңызы зор екені байқалады. Яғни, сол дәуірде қалыптасқан әдістемелік негіздер мен оқыту тәжірибесі бүгінгі тарихи білім беру жүйесінің дамуына белгілі бір деңгейде тірек болып, өзінің тұғырлық мәнін толықтай жоғалтқан жоқ.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті республикадағы халық ағарту саласын білікті педагог кадрлармен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды. Университеттің қызметі педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруге, сондай-ақ еліміздегі педагогикалық жоғары оқу орындарының қоғамдық-білім беру кеңістігіндегі маңызын арттыруға бағытталды. Осы мақсатта білім беру басқармаларының, жоғары оқу орны басшылығының, орта мектеп директорлары мен халық ағарту ісінің тәжірибелі ұстаздарының өзара ынтымақтастығын күшейту көзделді. Соның нәтижесінде Абай атындағы Алматы мемлекеттік педагогикалық және мұғалімдер институтының республикадағы жалпы білім беретін мектептермен байланысы нығайып, мектеп бітіруші түлектерді педагогикалық мамандықтарға тарту жұмыстары жүйелі әрі қарқынды түрде жүргізілді. Бұл шаралар болашақ мұғалімдерді даярлау ісінің сапасын арттыруға, сондай-ақ еліміздің білім беру жүйесін кәсіби кадрлармен қамтамасыз етуге ықпал етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Садыкова А.С., Сайфулмаликова С.С. Подготовка педагогических кадров для Степного и Туркестанского края в учебных округах Российской империи // *Bylye Gody.* – 2019. – Vol. 52. Is. 2. – С. 714-725.

2. Қунантаева К.К. Развитие женского образования в Казахстане (1920-1975 гг.): диссертация докт. ист. наук. – Алма-Ата, 1979. – 340 с.
3. Әбжанов Х.М., Кенжебаев Ф.Қ. Тәуелсіз Қазақстан: жоғары білім, ғылым саясат. – Алматы: Баспалар үйі, 2009. – 308 б.
4. Ильясова А.Н. Проблемы развития педагогической теории Казахстана (1900-1960 гг.): диссертация докт. пед. наук. – Алматы, 1997. – 300 с.
5. Құнапина Қ.Қ. Қазақстан ғылымы тарихының кейбір проблемалары (1991-1997): тарих ғыл. канд. диссертация. – Алматы, 1999. – 117 б.
6. Байдильдина С.Х. Қазақстанда мәдениет пен өнер мамандарын даярлаудың тарихи тәжірибесі (1930-1970 жж.): тарих ғыл. канд. автореф. – Алматы, 1999. – 29 б.
7. Балахметова Г.К. Подготовка педагогических кадров в Казахстане (1970-1985 гг.): исторический аспект.: автореф. канд. ист. наук. – Алматы, 1999. – 30 с.
8. Тұрлығұл Т.Т. Мектепте Қазақстан тарихын оқытудың теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 2003. – 256 б.
9. Берлібаев Б.Т. Қазақстанда тарихи білімнің қалыптасуы мен дамуы: тарихи-теориялық зерттеу (1920-2001 жж.): тар. Ғыл. доктор. ғыл. дәр. дайынд. автореф. – Алматы, 2010. – 53 б.
10. Мураталиева М.А. Проблемы профессиональной подготовки будущих учителей истории в современных условиях // Мир науки, культуры, образования. – 2019. – №4(77). – С. 166-167.
11. Абай университеті. 90 жылдық тарихынан / М. Қойгелдиев, Б.О. Жангуттин, З.Б. Мырзатаева, Ш.Б. Тілеубаев. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, Ұлағат, 2018. – 360 б.
12. Тарихтың тағылым айдыны (Абай атындағы ҚазҰПУ-дың тарих факультеті 75 жыл) / Құраст. Кенжебаев Ф.Қ., Берлібаев Б.Т., Манкеев Н.Б. т.б. – Алматы: Атамұра, 2009. – 288 б.
13. Астемес Г.К. ҚазПИ педагогикалық кадрларының тарихын зерделеу (1970-1991 жж.) контекстінде болашақ мұғалімдерді дайындауда цифрлық технологияларды енгізудің әдістемелік негіздері: философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2024. – 170 б.
14. ҚазҰПУ мұрағаты. I-Л, I-тізбе, I5-іс, 220-п.
15. Кенжебаева Ф.Қ., Манкеев Н.Б. Х. Әділгереев тарихшы-ғалым және ұлағатты ұстаз // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы: «Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар» сериясы. – 2011. – №4(31). – Б. 54-58.

References

1. Sadykova A.S., Saifulmalikova S.S. Podgotovka pedagogicheskikh kadrov dlya Stepnogo i Turkestanskogo kraia v uchebnykh okrugakh Rossijskoj imperii [Preparation of pedagogical personnel for the Steppe and Turkestan regions in the educational districts of the Russian Empire] // Bylye Gody. 2019. Vol. 52. Is. 2, 714-725. [in Russian]
2. Kunantaeva K.K. Razvitie zhenskogo obrazovaniya v Kazahstane (1920-1975) [Development of female education in Kazakhstan (1920-1975)], Alma-Ata, 1979. 340 s. [in Russian]
3. Abzhanov H.M., Kenzhebaev G.K. Tauelsiz Kazakhstan: zhogary bilim, gylym sayasat [Independent Kazakhstan: higher education, science and politics], Almaty, 2009. 308 b. [in Kazakh]
4. Ilyasova A.N. Problemy razvitiya pedagogicheskoi teorii Kazakhstana (1900-1960) [The problem of the development of pedagogical theory in Kazakhstan (1900-1960)], Almaty, 1997. 300 s. [in Russian]
5. Kunapina K.K. Kazakhstan gylmy tarihnyn keibir problemalary (1991-1997) [Some problems of the history of science in Kazakhstan (1991-1997)], Almaty, 1999. 117 b. [in Kazakh]
6. Baidildina S.H. Kazakhstanda madeniet pen oner mamandaryn dayarlaudyn tarihi tazhiribesi (1930-1970) [Historical experience of training culture and art specialists in Kazakhstan (1930-1970)], Almaty, 1999. 29 b. [in Kazakh]

7. Balahmetova G.K. *Podgotovka pedagogicheskikh kadrov v Kazakhstane (1970-1985): istoricheskii aspekt* [Training of teaching staff in Kazakhstan (1970-1985): historical aspect], Almaty, 1999. 30 s. [in Russian]
8. Turlygul T.T. *Mektepte Kazakhstan tarihyň okytudyn teoriyasy men adistemesi* [Theory and methodology of teaching the history of Kazakhstan at school], Almaty, 2003. 256 b. [in Kazakh]
9. Berlibaev B.T. *Kazakhstanda tarihi bilimnin kalyptasuy men damuy: tarihi-teoriyalyk zertteu (1920-2001)* [The formation and development of historical knowledge in Kazakhstan: a historical and theoretical study (1920-2001)], Almaty, 2010. 53 b. [in Kazakh]
10. Muratalieva M.A. *Problemy professionalnoi podgotovki budushchih uchitelei istorii v sovremennykh usloviyakh* [The problem of professional training of future teachers of history in modern conditions] // *Mir nauki, kultury, obrazovaniya*. 2019. №4(77), 166-167. [in Russian]
11. *Abai universiteti. 90 zhyllyk tarihyňan* [Abai University. 90 years of history] / M. Koigeldiev, B.O. Zhanguitin, Z.B. Myrzataeva, Sh.B. Tileubaev. Almaty, 2018. 360 b. [in Kazakh]
12. *Tarihtyn tagylym aidyny (Abai atyndagy KazNPU-dyn tarih fakulteti 75 zhyl)* [The learning environment of history (75 years of the Faculty of History of the Abai Kazakh National University)] / Kenzhebaev G.K., Berlibaev B.T., Mankeev N.B. Almaty, 2009. 288 b. [in Kazakh]
13. Astemes G.K. *KazPI pedagogikalyk kadrlaryňyn tarihyň zerdeleu (1970-1991) kontekstinde bolashak mugalimderdi daiyndauda cifrlyk tekhnologiyalarydy engizudin adistemelik negizderi* [Methodological foundations of the introduction of digital technologies in the training of future teachers in the context of studying the history of the pedagogical staff of KazPI (1970-1991)], Almaty, 2024. 170 b. [in Kazakh]
14. *KazNPU muragaty* [KazNPU archive], 1-L, 1-tizbe, 15-is, 220-p. [in Kazakh]
15. Kenzhebaeva G.K., Mankeev N.B. *H. Adilgereev tarihshy-galym zhane ulagatty ustaz* [Kh. Adilgereev is a historian-scientist and a great teacher.] // *Abai atyndagy KazNPU Habarshysy*, 2011. №4(31), 54-58. [in Kazakh]